

Mészáros Zsolt

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A bús kritikus, a prókátor és a tanárnő

A magyar nőirodalom 19. századi története

„a nőkről magas fogalmaim vannak”

Gyulai Pál

„e nők, ismétlem, mind mertek valamit”

Szabó Magda

Megfigyelhető hazánkban az a gyakorlat, amely a „nőirodalmat” a múlt századfordulótól keltezi. Felmerül a kérdés, vajon a női szerzők történeti láncát jellemzik a kihagyások vagy kulturális emlékezetünket? Tanulmányban három, a nők irodalmi múltjához kapcsolódó kulcsszöveget vizsgálok meg, egy cikksorozatot (Gyulai Pál: *Írónőink*, 1858), egy versantológia előszavát (Zilahy Károly: *Hölgyek Lantja*, 1865), illetve egy kismonográfiát (Faylné Hentaller Mariska: *A magyar írónőkről*, 1889). A három ismertetett szövegből kiderül, hogy a magyar női írók történeti láncát folyamatos, legalább is a tárgyalt korszakban, a 19. században mindenképp. Ugyanakkor „második irodalomtörténetként” artikulálódnak csupán. Ez a korabeli értékelés nagyban alakította a későbbi recepció, kulturális emlékezetünk töredezettségét.

Az elmúlt kétszáz év magyar sajtójában időről-időre felröppent a hír, írónőink számának hirtelen megugrásáról, mégis megfigyelhető hazánkban az a gyakorlat, mely a „nőirodalmat” a múlt századfordulótól keltezi. Kádár Judit arra a sokatmondó jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy a 20. század második felének költői, mint Gergely Ágnes, Károlyi Amy, Rakovszky Zsuzsa, legtöbbször Emily Dickinson életművére hivatkoznak.¹ Nem mintha

¹ „Hazai előd híján így válhatott a magyar költőnők által legtöbbször megszólított poétanővé a múlt századi, magányba zárkózó, életében el nem ismert amerikai Emily Dickinson” (Kádár 50).

szükségszerűnek tételeznénk, író csak saját nemzetén és nemén belül kereshet elődöt, de felmerül a kérdés, a hazai női szerzők történeti láncát jellemzik a kihagyások vagy magát a kulturális emlékezetünket?

Horváth Györgyi Kaffka korabeli recepcióját vizsgálva mutatott rá arra, hogy a szerzővel kapcsolatban legtöbbször hangoztatott a „legnagyobb magyar nőíró” címkében a viszonyítási pont, vagyis a korábbi magyar nőírók által mutatott összkép közismertség hiányában tulajdonképpen a semmiben lebeg (54). Gács Annát is foglalkoztatta annak a 19. századi nőirodalmi hagyománynak a megléte, pontosabban meglétének hiánya, amelynek nagy ígérteit a korabeli fogadtatástól kezdve mindmáig Kaffka teljesíti be a köz- és a szakmai beszédben. A szerző azonban vitatja az angolszász irodalommal analóg magyar női irodalmi tradíció létezését, amely egy Charlotte Brontë és Doris Lessing közötti széles ívhez hasonlót lenne képes felmutatni, mivel „nem nagyon lehet szövegszerű bizonyítékot találni arra, hogy az írók többsége úgy tekintett volna elődeire, mint autoritása bázisára”(108). Kádár Judit a nőíró újra és újrafelfedezésének ciklikusságával hozza összefüggésbe a magyarországi közgondolkodásban pulzáló jelenlétét, amely azonban nem rendelkezik sem szakmai utóélettel sem széles fogadtatással (47). A három éve megjelent *Nő, tükrör, írás* című tanulmánykötet a 2000-es évek kutatási eredményeit összegyűjtve, kísérel meg elméleti és történeti értelmezési kereteket kínálni a múlt századelő hazai nőirodalmának megragadásához és differenciálásához.² A tájékozódás, illetve az interpretációs szándék egyértelműen a modernizmus fogalomkörén belül mozog, amely magával hozza az előzmények negligálását. Annyiban történt módosulás, hogy Kaffka Margit fellépésétől korábbra, 1890-re kelteződött szimbolikusan a magyar nőirodalom kezdete, amelynek így előfutára Czóbel Minka lett. Mi lehet annak az oka, hogy a hazai tudományos érdeklődés a 20. század elejétől érzékeli azokat írókat, akik nőknek születtek?³ Talán Fábri Annának van igaza, mikor azt írja, hogy „Czóbel Minka költészetét leszámítva a 19. századi magyar nőirodalom legnagyobb alkotói teljesítményeit egy útinapló és néhány memoár jelenti” (68)? Tanulmányomban három, a nők irodalmi múltjához kapcsolódó kulcsszöveget vizsgállok meg, egy cikksorozatot (Gyulai Pál: *Írónőink*, 1858), egy versantológia előszavát (Zilahy Károly: *Hölgyek Lantja*, 1865), egy kismonográfiát (Faylné Hentaller Mariska: *A magyar írónőkről*, 1889). Segítségükkel Kaffka Margit és Czóbel Minka válla

² Az előszó szerint terveznek egy második kötetet is, amely az 1920-as és 1930-as évekre fókuszálna (Varga-Zsávolya 10).

³ Ugyan ez nem általános érvénnyel igaz, mert találkozhatunk kivételekkel. Mindenekelőtt S. Sárdi Margit nevét kell megemlítenünk, aki a régi magyar irodalom női alkotóival és nőköltészeti antológiák szerkesztésével foglalkozik, illetve Fábri Annát, aki a 19. századi nőírók történetét, státuszát, recepcióját vizsgálja.

mögé pillantunk elsősorban nem azért, hogy Emily Dickinson elveszettnek gondolt magyar nővéreit megkeressük, és az őket megillető helyekre tegyük, hanem azért, hogy ha vázlatosan is, de áttekintsük azokat az elbeszéléseket, amelyek a 19. században irodalomtörténeti szempontból értékelték és rendszerezték a női szerzőket.

A nők és az alkotás kapcsolatát boncoló diskurzus genezisszövegét egy olyan értekezés jelenti, amely voltaképp a nők szellemi teljesítményeit vonta kétségbe. 1858-ban Gyulai Pál *Írónőink* című cikksorozatát a *Pesti Napló* közölte folytatásokban. Széles irodalmi vitát generált, és mindmáig az egyik legtöbbet hivatkozott elméleti szöveg a témában (a polémiáról bővebben Fábri 1996, 97–109). Eredetileg két mű, Majthényi Flóra verseinek és Szendrey Júlia Andersen-fordításainak recenziójaként indult, mégis a legtöbb figyelmet a nők írói szerepvállalásról való elmélkedésnek szenteli. A kritikus szerint ez egy új társadalmi jelenség, amelynek nem találta – egy-két kivételtől eltekintve – a régi magyar irodalomban előzményeit. A divatlapok, valamint a külföld kártékony hatását okolta az 1850-es években jelentkező nőíróhullámmért.⁴ Ugyanakkor Szabó Magda 1979-es szellemes esszéjében, amelyben újraolvassa és egyúttal dekonstruálja a cikksorozat állításait, éppen arra mutat rá, hogy a korban e „nőíróhullámnak” néhány képviselője létezett csupán, akik magukban álltak, és nem képeztek sem művészeti, sem pedig érdekvédelmi szempontból egységes csoportosulást (Szabó 1975). Gyulai cikkében később ki is jelenti némileg ellentmondva saját magának, hogy a nemzeti nőművelődés kezdetlegesnek értékelt viszonyai miatt nem aggódik az írónők magyarországi elterjedésétől, mert számuk egyelőre elenyésző. Szándékai szerint fel akarta hívni a magyar honleányok figyelmét ennek a foglalkozásnak veszélyeire, mielőtt az népszerűvé vált volna. Bár egyértelműen nem tiltja el a másik nemet az írótolttól, de nem is javasolja az irodalom semmilyen ágát sem a nőnek, mivel azt kifejezetten férfi pályának tartja. Érvei háttérében a kisiklott női élet felett érzett szánalom áll, amely kilépve a neki rendelt köreiből olyan nyilvános területre téved, ahol a kritikus szerint eleve bukásra és kudarcra van ítélve: „Minket mindig melankolikus hangulat fog el, valahányszor írónőink műveit olvassuk” (Gyulai 1908a, 291). Ha mindezek ellenére a nők mégis papírt és írószerszámot ragadnak, milyen műfajt ajánl számukra Gyulai Pál? Az absztrakció, a filozófiai affinitás, a logika, az elemzés, rendszerező késég hiányában a beszélyek, és a mesék írását. Bár a nők érzelmessége, szenvedélyessége a lírára predesztinálná őket, mégis úgy látja, hogy ez a fajta emocionalitás önmagába hull vissza, és nincs ereje kiteljesedni. Az Idunaként publikáló Szász Polixénát, valamint Majthényi Flórát amiatt méltatja mégis, mert költészetük szűk körben

⁴„Írónőink napról napra szaporodnak. Most egyik, majd másik divatlap vezet be kettőt-hármat” (Gyulai 1908a, 272).

mozogva a nőiség motívumaiból építkeznek. Leginkább a novellát és a regényt tartja a nők terepének, ahol abban az esetben maradhatnak a jó úton, ha egyéni viszonyokkal és a családi kör eseményeivel foglalkoznak. Hiányolja, hogy a mesét és az ifjúsági irodalmat kevesen választják, ezért is üdvözlí Szendrey Júlia Andersen-fordításait. Továbbá a nő elmés, játékos, ironikus természetéből adódóan az útirajz, vagy a tárca műfaját művelheti sikerrel, illetve „az irodalom azon könnyed nemeit, melyeket nem azért nevezünk könnyednek, mintha megvetnők, hanem, mert nem szigorúan meghatározható irodalmi nemek” (Gyulai 1908a, 286). Ez a fajta flexibilitás, definícióközöttség, „határeset-jelleg” toposzként napjainkig megmarad a diskurzusban, például mikor a lektúr lavírozó műfaját hozzák összefüggésbe a női irodalom szerveződésével, belső természetével.

Gyulai Pál, mivel „kortárs” invázióként értelmezte a nőírók megjelenését, írásában nem a nőirodalom történetiségét, hanem természetrajzát vázolja fel. Bizonyos megállapításai olyan kérdéskörökre irányíthatják rá a kutatók figyelmét, amelyek továbbgondolásra késztetnek. Az egyik ilyen a nőemancipáció és az irodalmi tevékenység automatikus összekapcsolása, amely korántsem magától értetődő, mint ahogy Gyulai, vagy éppen a szakmai diskurzus látja és láttatja. Még ha nem is választható szét teljesen az emancipációs törekvés a literátori ambíciótól, nem vonhatjuk le belőle azt a következtetést, hogy a kettő egyenesen következik egymásból. Másik fontos felvetése a női teljesítmény figyelembe vétele, irodalomkritikai értékelésének szükségessége, még ha ez eléggé aszimmetrikus módon valósul is meg ebben az írásában. Végül a harmadik érintett problémakör a divatlapoknak tulajdonított negatív hatás. Az általuk közvetített nőkép a hitelesség igényével lép fel, miközben egy mesterséges és konfúz női szubjektumot konstruál. Mi munkált Gyulaiban a nőírók elleni kirohanásában, magyarázható-e kritikai szempontrendszerével, vagy magánéleti okokkal (Szendrey Júlia húgával, Máriával való házassága), mint ahogy ironikusan utal rá Szabó Magda.⁵ Az életmű mélyreható vizsgálatától a szűk korlátok miatt el kell tekintenünk, annyi viszont leszűrhető, hogy kompozícióeszményébe, valamint a Toldy Istvántól átvett és továbbfejlesztett nemzeti irodalom ideológiába láthatólag nem tudta beilleszteni a női alkotókat, mert olyan értékekkel és kvalitásokkal operált (rend, szerkezet, logika), amelyek eleve összeegyeztethetetlenek voltak a kor feminitás-attribútumaival (szeszély, báj, érzelem).

Második kulcsszövegünk, az 1865-ben megjelenő *Hölgyek Lantja* című antológia magyar női költők műveiből kínál válogatást. Nem az első

⁵ „Valahányszor elolvasom Gyulai tanulmányát, mindig az jut az eszembe, soha ilyen áttételesen meg nem mondták még egy leendő élettársnak, mit várnak tőle, és mi a tilos jövőben a számára, ha azt akarja, hogy feleségül vegyék” (Szabó 1980).

ilyen kiadvány a témában, mert Farkas Albert 1862-es *Nemzeti hárfá* című versgyűjteménye megelőzi, ami viszont mégis kitüntetett fontosságot kölcsönöz neki az a szélesebb merítés, és az előszó. A szerkesztő Zilahy Károly által jegyzett szöveg tekinthető ugyanis a magyar nőirodalom első történeti összefoglalásának, amely már nem kortárs megszállásként, hanem historikus folyamat részeként tárgyalja időrendben az alkotókat.⁶ A védelmükre kel, elismeri szellemei teljesítményeiket, bár nem mondja ki, de mindvégig Gyulai Pál argumentációjával vitatkozik. Nála ugyanis már nem az a központi kérdés, van-e az írói létnek jogosultsága, hanem az, hogyan veszi ki részét a nemzetépítésből. A női szerzők, mint a nemzet „szellemi háztartásának” gondos háziasszonyai jelennek meg, akik a középkortól kezdve a magyar nyelvet ápolva, őrizték a hazai művelődést. Véleménye szerint a nők elérhetik, sőt bizonyos esetekben túlszárnyalhatják férfitársaik színvonalát. Ugyanakkor ő is hitt a poétika két nemre bontható tipológiájában, amelyről rögtön az első mondat árulkodik: „Tán nem csalódom, ha azt állítom, hogy a férfiak és nők költészete közt több mint csupán külsőleges a különbség” (Zilahy XI). A különbözőség alapját a férfiakkal való „szemköztiességben” látta, hogy értett-e alatta valamifajta minőségbeli hierarchiát, arra nem tért ki. Célként azt tűzte ki maga elé, hogy az antológia előszavában ennek a „másfajta” verselésnek tekintse át hazai történetét.

Nőirodalmi kronológiája a 18. század végétől kezdődik, a következő alkotókat érintve: Molnár Borbála, Ujfalvy Krisztina, Takács Terézia, Dukai Takács Judit, Malom Lujza, Szendrey Júlia, Ferenczy Teréz, Majthényi Flóra, Iduna (Szász Polixéna), Vachott Sándorné, Izidóra (Bethlenné Petrichevich-Horváth Ida), Wass Otília, Kisfaludy Atala, Wohl Janka, Szöllősi Nina, Teréz, Hajnalka (Rózsaáginé Bálintffy Etelka). Az egyes szerzőktől beválogatott versek számát tekintve Szendrey és Ferenczy áll az első helyen tizennégy-tizennégy tétellel, őket Majthényi Flóra követi a sorban. A korai periódusból a legtermékenyebb és legkiemelkedőbb írói nevet Molnár Borbálát tartja, mert felvilágosult nézeteivel megelőzte saját korát, illetve „jó nő, jó gyermek és jó testvér volt” (Zilahy XIX). Elismerőleg nyilatkozik munkásságáról, amely a magyar irodalmi nyelv fejlődését segítette. A 19. század elejének *par excellence* költőnője véleménye szerint Dukai Takács Judit, költői nevén Malvina, aki formakészségnek „csakúgy hatalmában volt, mint kora bármely férfiköltője” (Zilahy XXXVIII). Szendrey Júlia a következő kimagasló alkotó, akinek tehetségét nem „férjének költő-királyi fejről

⁶ Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez az irodalomtörténeti áttekintés a lírát érintette. Az antológia két prózáírót is közölt, feltehetően az eladhatóság kedvéért. A két szövegrészlet a *Fanni hagyományából* (ekkor még a szerző mögött nőt véltek) és *Irene leveleiből* (Csernatonai Lóra alias Beke Laura) származik. A kötetben külön blokkban, a versek előtt találhatóak.

visszasugárzó fény, hanem megérdemlett, önálló siker” övezte (Zilahy XLVII). Kijelenti, hogy Szendrey „nyitja meg azon időszakot, midőn költőnőink általános irodalmi színvonalra emelkednek” (Zilahy XLVIII). A könyv előzéklapját mégis a fiatalon öngyilkos lett Ferenczy Teréz portréja díszíti. Mintha ő reprezentálná a kor költőnő-képét: ábrándos, melankolikus arckifejezés, középen elválasztott, sötét, fejhez simuló hajviselet, egyszerű öltözék. A külső jegyek a 19. század első felének női szerzői felé támasztott egyik legfőbb elvárást vizualizálják, a mély és őszinte érzelmet, amelyet csipetnyi extremitás színez, nem bontva meg a komoly és gyengéd összhangot. Éppen ezért a recenzensek rendszerint bírálták, a korabeli szóhasználatból élve, a reflexiót, a bölcselkedést, vagyis a gondolati tartalmat a nők verseiben. Jellemző, hogy Zilahy a költészet mögött Gyulaihoz hasonlóan kompenzációt vél felfedezni, amely felé a nők „a valóság küzdelmei ellen orvoslást, enyhet keresni” fordultak (XX). A verselés, mint oltalom a nő számára, akit lesújt és megrémiszt a világ, a későbbiekben is visszatérő toposz a női szerzők értékelésekor. A másik fő sajátosságként említi esetükben a gyenge komponálást. Kisfaludy Atalánál jegyzi meg: „Könnyedsége – ami elismerést érdemel: sok nyugalommal párosul, de mint női költőknél általában, kevés érzékkel a ritmus iránt” (Zilahy LII). A formatökély-beli fogatkozásokot azonban rendszerint pótolni látja a nőiség verőfényes bájában, amelyet Dukai Takács Judit, vagy Ujfalvy Krisztina *oeuvre*-jének tárgyalásánál sem mulaszt hangsúlyozni.

A harmadik vizsgált mű az első önálló magyar nőirodalmi összefoglaló munka, amelyet Faylné Hentaller Mariska jelentett meg 1889-ben *A magyar írónőkről* címmel. A könyv tulajdonképpen azzal a felfogással polemizál, amely a művelt nőt kékharisnyaként bélyegzi, és tudását öncélúnak tekinti. Arra tesz kísérletet, Zilahy gondolatmenetét továbbfolytatva, hogy bebizonyítsa, igenis üdvözítő és hasznos a nemzetnek a nők írói szerepvállalása, mert hazafias célokat szolgál. Gyulaival szemben végig hangsúlyozza a szerzők női szerepeinek való maradéktalan megfelelést. Többek között a kalotaszegi varrottas népszerűsítésével hírnevet szerző erdélyi író Gyarmathy Zsigánéval példázza tételét, hogy a család és az írás korántsem zárja ki egymást: „megmutatja azt is, hogy a világnak ferde előítélete van a nőírókról. Ő, dacára, hogy oly szorgalmasan ír, a legnagyobb rendben tartja falusi nagy gazdagságát, példás háziasszony, kitűnő feleség és jó anya” (Faylné 145). A könyv előzéklapján látható metszet Petrőczy Kata Szidóniát ábrázolja, amely vizuális mottóként kijelöli a magyar nőirodalom tradícióját több évszázadra visszamenőleg, és már nem a 19. századtól indítja, mint két elődje. Sőt, az első magyar írónőnek szimbolikusan Ráskai Leát, a Margit-legendák lejegyzőjét tekinti. Azáltal pedig, hogy Zircen Jankának, a hazai nőművelődés egyik vezéralakjának ajánlja a művet, jelzi az

emancipációs törekvések tudatos felvállalását. Faylné bevezetőjében azoknak a fiatal magyar lányoknak ajánlja könyvét, akik már rendelkeznek iskolai előképzettséggel. Bár erről nem ejt szót, de ő maga is tanított, még hozzá szépírást a nőipar tanodában. Valószínűsíthető ennek fényében, hogy saját tapasztalatai, óravázlatai is tükröződnek a kiadvány anyagában, amelyet pedagógiai céllal a női művelődés, és öntudat fejlesztésének szolgálatában állított, mint ahogy a bevezetőben olvashatjuk: „Tanulják meg a magyar nők irodalmi működését méltányolni!” (Faylné 7).

A Zilahy-féle előszóban foglaltakhoz képest az értékelésben megfigyelhető némi hangsúly eltolódás, de a vonalvezetést és a névsort tekintve nem írja azt felül. Apróbb különbségeket fedezhetünk fel, például Molnár Borbála és Ujfalvy Krisztina közül az utóbbi kerül előtérbe, vagy az első hivatásos íróként és a reformkor nőköltőjeként Malom Lujza jelenik meg. Ugyanakkor Szendrey Júliánál Zilahy Károly véleményét visszhangozza, miszerint elsőként „magaslott ki e század közepén a költőnők közt, vele emelkedtek költőnőink az általános irodalmi színvonalra” (Faylné 69). A negyvenes-ötvenes évek periódusából Idunát és Ferenczy Terézt tartja még kiváló lírai tehetségeknek. Az 1860-as évekből Kánya Emília a *Családi Kör* szerkesztője körül kialakuló „egész kis női irodalom” tevékenységét elemzi, amelyből Majthényi Flóra teljesítményét emeli ki. Őket követően már nem tiszta a látkép, eltűnnek a csomópontok, inkább egymás mellé rendelés érvényesül. Egyedül Beniczky Bajza Lenke munkásságánál időz el hosszabban. Rajta kívül az életmű periódusokra bontott elemzésével Karacs Teréznel, a hazai nőnevelés egyik vezéralakjánál találkozhatunk még. Az irodalomtörténeti áttekintést a francia származású De Gerando Antónia zárja, de egyfajta függelékként Torma Zsófia régészeti munkásságáról is szót ejt a végén.

A *magyar írónőkről* szerkezetét tekintve a szemelvénygyűjteményhez áll legközelebb, mert a szerzők életrajzának rövid ismertetését követően egy-egy kisebb részletet tesz közzé az adott életműből. A fragmentált felépítést erősíti a nevek kivastagítása, így különálló tömbök követik egymást, amelyeket a kronológia fűz össze. Nem törekszik irodalomtörténeti elbeszélés megkonstruálására, hanem iskolai jegyzetként felsorol, számba vesz. Kézikönyve a módszertani kiadványok, tankönyvek szerzőitől kezdve a költőig minden műfajban alkotót összegyűjt, talán a bevezetőben deklarált szándékát érvényesítve, miszerint az írás a nőnél elsősorban emancipatórikus eszköz.

A három, fentiekben ismertetett szövegből kiderül, hogy a magyar női írók történeti lánc folyamatos, legalább is tárgyalt korszakunkban, a 19. században mindenképp. Szerzőink egyike sem kérdőjelezte meg az írónőséget, pontosabban azt, hogy egy nő írjon és publikáljon. A látszat

ellenére Gyulai Pál sem, hiszen két nőíró munkáját recenzálta cikksorozata végén. Energiáikat leginkább egy olyan normarendszer kialakításába fektették, amelyen belül értelmezték, szituálták a „jelenséget”: Zilahy a különbözőséget vallva, próbálta körbeírni, megragadni ennek a másfajta szövegalkotásnak az értékeit, sajátosságait, Faylné, bár nem remélte, hogy egyszer általános tananyaggá váljon, de a lányok eszmélése szempontjából elengedhetetlennek tartotta a nőirodalom ismeretét. Azt láthatjuk tehát, hogy a 19. század második felében felmerült az az igény, hogy a női szerzőket irodalomtörténeti rendszerbe foglalják, és bekapcsolják a nemzeti művelődés múltjába, jelenébe. Tárgyalásuknál azonban Simone de Beauvoir nagyhatású könyvének címét kölcsönvéve és némileg átigazítva, „második irodalomtörténetként” artikulálódnak. Kísérőkként ábrázolják a nőírókat, akik hol lemaradva, hol szinkronban tartanak lépést a férfi kollégákkal. Katalogizálták őket, de az egyes életművekről, kapcsolatokról, kölcsönhatásokról, kontextusról keveset tudhatunk meg belőlük. Az *Írónőink*, a *Hölgyek Lantja* valamint *A magyar írónőkről* érvkészlete, értelmezési horizontja, az utóbbi kettő esetében a névsor nagyban befolyásolta a női szerzőkről való gondolkodásmódot a későbbiekben, amely nyomon követhető Bánhegyi Jób *Magyar nőírók* (1936) vagy Fábri Anna „*A szép tiltott táj felé*”. *A magyar írónők története két századforduló között (1795-1905)* (1996) című monografikus igényű munkáiban. Együttolvasva őket, kirajzolódnak a hazai 19. századi nőirodalmi hagyomány erővonalai, amelyek Molnár Borbálától Dukai Takács Juditon és Szendrey Júlián át Beniczky Bajza Lenkéig ívelnek. Ugyanakkor jellemző gyakorlat, hogy folyamatosan felülíródnak a korábbi méltatások. Az *elsőség* státusza vándorol az elbeszélésekben: mindig valaki az *első* hivatásos nőíró, az *első* férfikkal egyenrangú szellem, az *első* női szerkesztő, miközben többen osztozkodnak ugyanazon a címen. Ezek az értékelési következetlenségek nagyban alakították a későbbi recepció, tehát a kulturális emlékezetünk töredezettségét.

A 19. századi nőirodalom történetével foglalkozó szövegek gyakran működnek palimpszesztként. A megállapítások, jellemzések, ítéletek egymásra íródnak, de nem törlik az előzőeket, így egy roppant sűrű, nehezen olvasható írásképp alakul ki, ahol vélelmek, hiedelmek, előfeltevések, lajstromok tűnnek át egymáson. Ezeknek a szétszalazása mellett a nevek kibontása az, amely segíthet minket továbbblendíteni a tudományos holtpontra. A 20. század elejének alkotóinál már elkezdődött, gondolhatunk itt Kaffka Margitra, Lesznai Annára, Erdős Renée-re, vagy Török Sophie-ra. A bevezetőben felsorolt alkotók, mint Gergely Ágnes, Károlyi Amy, Rakovszky Zsuzsa azért sem tudott volna keresni magának egy Emily Dickinsonhoz hasonló közös szellemi origót a hazai literatúrában, mert csak

neveket talált volna a 19. századból és nem életműveket. Gyulai Pál mesél el egy érdekes esetet az 1855-ben publikált *Szépirodalmi szemle* című cikksorozatában. Találkozott egy úriemberrel, akinek, miközben beszélgettek, megakadt a szeme a *Toldi estéje* újsághirdetésén. Megkérdezte a kritikust, ki ez az Arany? Gyulai erre komolyan azt felelte, nem tudja pontosan, de javasolja, nézzenek utána mind a ketten egy lexikonban és egy magyar irodalomtörténeti kézikönyvben. Legközelebb, mikor találkoztak, az úriember elpanaszolta, hogy ő bizony megnézte mind a két helyen, de nem talált semmit, pontosabban az utóbbiban egyetlen sort: „Említendőek még: Szentjóbi, Pajer, Arany, Jallosics, Ballay Valér, Nyulassi” (Gyulai 1908b, 106-107). Ezt a mondatot vonatkoztathatjuk azokra a szerzőkre is, akik nemüket tekintve nők, és a 19. századi, vagy a 20. századi összefoglalókban jelennek meg így két név között, miközben irodalmi teljesítményük láthatatlan marad. Nem az a tét, hogy kimutassuk a nők írtak (mert írtak), nem is az, hogy kinek adjuk az elsőséget Ráskai Leának, Dukai Takács Juditnak, Szendrey Júliának, Czóbel Minkának vagy Kaffka Margitnak. Az sem feltétlenül, bár kétségkívül kívánatos volna, hogy egy olyan közeggel, történetiséggel rendelkező nőirodalmat, vagyis női szerzők együttesét körvonalazzunk, amelynek hatásirányai térben és időben összekötik alkotókat, hogy kimutassuk azt a kontextust, amelyből később Kaffka Margit és nővérei elindulhattak a 20. század elején. Leginkább az hordozhat magában termékeny megközelítést, ha a felejtés mechanizmusainak felfejtésén és feldolgozásán keresztül újragondoljuk, revitalizáljuk az irodalomtörténeti szempontokat, mint ahogy Turai Hedvig művészettörténész fogalmazott a női képzőművészek kapcsán: „Immár nem az a feladat, hogy hozzáadjuk a nagy történehez ezeket a nőket, bebizonyítva, hogy 'kvalitásban' felérnek a kialakított kánonhoz, vagyis bővítsük velük az elfogadott, értékelt művészek körét, hanem, hogy a művészettörténet szempontjait és módszereit magukat is megvizsgálni” (2). Hasonló álláspontot képvisel Rákai Orsolya a magyar irodalomtörténet marginalizálódott női képviselőire vonatkozóan: „Szükséges lenne olyan szövegközpontú kritikátörténeti kutatások elvégzése, melyek rámutathatnának a kánonépítés és –fenntartás sajátosságaira...” (1). A jelen dolgozatban tárgyalt három munkából a nőírók széles köreit láthatjuk, akiknek szövegkorpusza egyelőre csillagködként lebeg Kaffka és Czóbel mögött. Néhány memoárt és útinaplót azonosítottak a tudósok. Itt az idő, hogy állítsunk a távcsövünkön.

Felhasznált irodalom

Fábrí Anna. 1996. „Szép tiltott táj felé.” *A magyar írónők története két századforduló között (1795-1905)*. Budapest: Kortárs.

- Fábri Anna. 1997. „Közíró vagy szépíró?” In Nagy Beáta, S. Sárdi Margit (szerk.) *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Debrecen: Csokonai, 61-73.
- Faylné Hentaller Mariska. 1889. *A magyar írónőről*. Budapest: Szerző.
- Gács Anna. 2000. „Beteljesületlen várakozások. Nőírók egy kis irodalomban.” *Beszélő* 4: 108-114.
- Gyulai Pál. 1908a. „Írónőink.” In *Kritikai dolgozatok 1854-1861*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 272-307.
- Gyulai Pál. 1908b. „Szépirodalmi Szemle.” In *Kritikai dolgozatok 1854-1861*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 69-240.
- Horváth Györgyi. 1999. „Nőirodalom a magyar századelőn. A női irodalom szerepe Kaffka Margit Színek és évek című regényének kritikai megítélésében.” *Sárkányfű* 4: 54-66.
- Kádár Judit. 2002. „Költőnők, ti csontos csúnyák.” *Alföld* 10: 41-55.
- Rákai Orsolya. 2011. „A vastag margó és a kánon: modern és későmodern esztétikák és a kanonizált női szerzők a 20. századi magyar kritika történetében.” *Nemcsaknem: Elektronikus tudományos folyóirat*, 1: 1-5.
- S. Sárdi Margit. 2007. „1690. A női költészet történetének első fejezete.” In Jankovits László, Orlovszky Géza (szerk.) *A magyar irodalom története I*. Budapest: Gondolat, 539-554.
- S. Sárdi, Margit és Tóth László, szerk. 1997. *Magyar költőnők antológiája*. Budapest: Enciklopédia.
- S. Sárdi, Margit, szerk. 1999. *Magyar nőköltők a XVI. századtól a XIX. századig*. Budapest: Unikornis.
- Szabó Magda. 1979. „A kritikus kritikája. Gyulai Pál: Írónőink.” *Kortárs* 12: 1970-1980.
- Turai Hedvig. 2011. „Feminális – nők, művészek és jók.” *Műértő* 14:11 (november).
- Varga Virág és Zsávolya Zoltán, szerk. 2009. *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest: Ráció.
- Zilahy Károly, szerk. 1865. *Hölgyek Lantja. Magyar költőnők műveiből*. Pest: Heckenast.